

УДК 75.071.1.021 (477.83) І. Труш
Я 64

Юрій ЯМАШ,

кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри дизайну НЛТУ України,
доцент кафедри театрознавства
та акторської майстерності
Львівського національного університету
ім. Івана Франка,
м. Львів, Україна

МОТИВАЦІЇ ЖИВОПИСНОГО ЦИКЛУ «З ЖИТТЯ ПНІВ» ІВАНА ТРУША

Ямаш Ю. В. Мотивації живописного циклу «З життя пнів» Івана Труша. Стаття присвячена тематичному живописному циклу «З життя пнів» Івана Труша, мотиваціям художника у зверненні у своїй творчості до образу поваленого дерева. Цикл є продовженням двох великих малярських тем «Про самоту» та «В обіймах снігу», які разом складають образотворчу трилогію про долю дерева. Виділяються чотири основні чинники у зверненні до теми: пошуки нових шляхів в образотворчому мистецтві, враження дитинства, сентимент до пам'ятних місць та завершальне продовження циклів, присвячених персоніфікованому образу дерева.

Ключеві слова: живопис Івана Труша, тематичні цикли, образ дерева, пні.

Ямаш Ю. В. Мотивации живописного цикла «Из жизни пней» Ивана Труша. Статья посвящена тематическому живописному циклу «Из жизни пней» Ивана Труша, мотивациям художника в обращении в своем творчестве к образу поваленного дерева. Цикл является продолжением двух крупных художественных тем «Об одиночестве» и «В объятиях снега», которые вместе составляют изобразительную трилогию о судьбе дерева. Выделяются четыре основных фактора в обращении к теме: поиски новых путей в изобразительном искусстве, впечатления детства, сентимент к памятным местам и завершающее продолжение циклов, посвященных персонифицированному образу дерева.

Ключевые слова: живопись Ивана Труша, тематические циклы, образ дерева, пни.

Yamash Yu. Motives of Ivan Trush art cyclus "From the life of stubs". The article describes cyclus paintings of Ivan Trush "From the life of stubs", and reasons the author uses an image of toppled tree in his art. The cyclus is sequel of two great art themes "About loneliness" and "In the arms of snow" creating an art trilogy about the fate of trees. There are four main reasons of the topic: search of new approaches in art, childhood impressions, sentiment for sites of memory, and a postlude of cycles devoted to personified image of tree.

Key words: paintings of Ivan Trush, thematic cycles, image of the tree, the stubs.

Постановка проблеми. Серед багаточисельного малярського спадку видатного українського художника Івана Труша, чия творчість припадає на кінець XIX – першу половину XX ст., до тематичного циклу «З життя пнів» відноситься незначна частка робіт. До неї, у більшості випадків, входять невеликі етюди найкращі з яких за сюжетом художник переносить на великі формати. При всій своїй прихильності до циклу Труш розумів його абсолютну некомерційність та складності, пов'язані з можливою реалізацією. Людина обізнана, духовна могла зрозуміти цінність «пнів». Але траплялися й байдужість, або нерозуміння відносно мети у створенні подібних сюжетів. Федорович-Малицька взагалі майже відмовляє художникові в причетності циклічних творів до мистецтва: «З циклу «Пні» мистець показав нам яких двісті малих студій із природи. Більшість так віртуозно передає природну дійсність, що це перестає бути малярством у стисломому значенні, а стає радше кольоровою фотографією. Лише кілька з-поміж них є помітнішими з чисто малярського погляду. Тих останніх, на жаль, мало» [11: 1]. І тим не менше, в достатньо драматичний період своєї творчості – 1920-1930 рр., коли Труш майже не приймав участі в виставках, мистецтво не приносить прибутку, загострилися стосунки з колегами по пензлю, він все частіше повертався до баченого ним у дитинстві лісового сюжету.

На початку 1930-х в розмові з А. Курдидиком маляр називає цифру 30 створених їм етюдів пнів. [4: 3] Федорович-Малицька приблизно в той самий час 1934 р. помилково пише про двісті студій «пнів» [11: 1]. За десять років після зустрічі на початку 1940-х рр. Труш, підсумовуючи зроблене ним за життя до серії пнів відносить 70 творів [10: 43]. Це свідчить про постійний інтерес Труша до тематики коріння. З іншого боку, з огляду на загальну кількість робіт створених за останні роки, займатись чистою творчістю художнику доводиться не часто. По смерті художника Аріадна Труш, укладаючи список спадкової маси, записує до серії VII (життя пнів) 57 картин, які дістають відповідну нумерацію [3].

Мова йде про ті роботи, що лишилися у спадок родині художника. У сучасній фондовій збірці Національного музею у Львові (НМЛ) знаходиться 15 картин цього циклу і декілька світлин, зроблених самим Трушем.

Ще одна робота знаходиться у Львівському літературно-меморіальному музеї Івана Франка. Один твір, який також входить в науковий обіг сучасного дослідження, зберігається у фондах Закарпатського обласного художнього музею ім. Й. Бокшая. Співставлення загальної цифри 70 написаних пнів з цифрою 15-18 творів, що є в наявності для дослідження, є звичайно недостатнім, щоб мати уявлення і зробити об'єктивну мистецтвознавчу оцінку.

Значна частина сучасного дослідження полягає в науковому пошуку відсутньої частини циклу, що знаходиться в приватних збірках декількох країн. Зрозуміло що з самого завдання витікають складності, пов'язані з абсолютною відсутністю джерел, на яких можна спиратись у пошуку.

1. Труш «З життя пнів». Картон, олія. Львівський національний літературно-меморіальний музей І.Франка

Мета. Дослідницька ситуація нагадує складання мозаїки з частин, які відомо, що існують, але, щоб віднайти їх і отримати хоча б фрагмент, потрібні роки. Коли вдається скласти в наслідок кропіткої тривалої цілеспрямованої роботи цілу картину під назвою «Пні», – відкриваються несподівані і дивовижні моменти творчого методу художника.

Виклад основного матеріалу. При мистецтвознавчому дослідженні окремих творів циклу помітно лише вирішення художником композиційно-колеристичних завдань. Але співставлення музейної колекції авторських Трушевих світлин пнів і деяких, віднайдених в ході науково-пошукової роботи творів в приватних збірках виявляють надзвичайно цікаві моменти творчого підходу до вирішення теми і певні секрети творчості мистця. Зображені Трушем коріння індивідуальні, і коли знаходяться аналогічні твори, виконані з різних ракурсів, напрошується висновок про створення «портрета пня». Ця думка підтверджується зауваженнями професора Болоз-Антоновича, зробленого ще 1904 р.: «Митець ніби доторкається до живчика природи і, таким чином, відкриває – залежно від часу – рух чи теж відпочинок в природі. І тому я найкраще назвав би картини Труша психологічними портретами» [2: 87].

Мотивації циклу «З життя пнів» базуються, в першу чергу, на рефлексіях власного життя художника. Можна визначити декілька чинників.

Перший чинник. Звернення до більшості своїх циклів – і не в останню чергу це стосується циклу «пнів» – є прагненням автора опинитись у царині чистої творчості, де, окрім мистецько-філософ-

ських завдань, решта другорядної житейської мішури опиняється поза увагою. У приватній розмові з паном Курдидиком, який пізніше переказав її зміст у своїй статті, Труш визнав свою прихильність: «Написав цілий цикл пнів, де бачите, раз тому, люблюся в дереві, друге – тієї теми в нас ніхто не рухає» [4: 3]. Останнє ствердження є суттєвим, додатком до першого чинника мотивації творчості Труша, скерованої на сюжет пнів. Художник шукав нових шляхів, нових тем у мистецтві і знаходив їх.

Другий чинник. Причина інтересу мистця до сюжету зрубаного дерева лежить так само, як і у випадку з циклами «Про самоту» та «В обіймах снігу», в площині підсвідомого – дитячих вражень, які залишили глибокий слід та закарбувались в пам'яті. Сучасна психологія в мотивації творчості не останнє місце відводить саме цьому чиннику. Ранній яскравий випадок «завантажений» в мозок і, здається, загублений назавжди в лабіринтах психіки в зрілому віці може дати надзвичайно сильний поштовх для вияву мистецького потенціалу. Для творчості Труша це явище взагалі характерне, оскільки майже всі його цикли базуються на дитячих враженнях і, у великій мірі, це стосується і серії «З життя пнів». Подібні речі можна явно спостерігати у творчості багатьох як відомих, так і менш знамих художників, але стосовно Івана Труша існують документальні підтвердження.

У автобіографічній статті галицький митець з великим пієтетом згадував свого батька – теж Івана Труша, селянина з села Висоцьке Бродівського повіту Львівського воєводства. У додатковому ремеслі свого батька, який підробляв кравецтвом, він вбачав елементи творчості і навіть називав його художником. Їх спілкування, сумісні невеличкі прогулянки околицями села, в яких проявлялось щире захоплення Труша-старшого красою рідних краєвидів, посіяло перше зерно мистецького бачення світу, в якому немає місця дрібницям і де має панувати життя. «З тих місць повіяло на мене дивним, незаним мені подихом. Тут зродився в мені пізніше розвинений романтизм, слідний на початих картинах моєї роботи» [10]. Серед явищ, які справили враження на малого Івася, знаходимо і ті малопривабливі пні. «Якось, теплим літнім вечором проходив я селом і побачив гурт моїх товарищів, що приглядалися до чогось під плотом. Я прибіг до них і побачив чудо: при вході до садиби Вільхових, лежав об'ємистий пень, який світив ясным фосфоричним сяйвом. Довго стояв я під плотом і приглядався до того надзвичайного явища, яке назавжди лишило незатертий слід в моїй пам'яті. Першим моїм лісовим мотивом, намальованим в Бродах в часі гімназійних студій, був пень...» [10]. Це важливе зізнання художника, яке дозволяє визначити часові рамки роботи над циклом, – починаючи з бродівського періоду.

Донька художника Аріадна теж згадувала про захоплення батька лісовими мотивами: «Дідо мав натуру романтичну і дуже любив природу. Часто ходив з моїм батьком на прогульки за село, тоді зродився у него пізніше розвинений і подеколи пе-

ренесений в його мистецтво романтизм і замиловання до сосон як до малярського мотиву. Також на одній із прогулок остали в його пам'яті пні і першим його лісовим мотивом був пень. Пізніше десь так після 1914 року намалював їх цілий цикл. Назвав «життя пнів» [5: 5].

Третій чинник. Третьою, менш значною трушівською мотивацією «пнів» є сентимент, який автор відчував до місць, пов'язаних з особливими моментами його життя та життя близьких йому людей. Аріадна Іванівна свого часу передала до літературно-меморіального музею І. Франка у Львові батьківський твір зі згаданої серії, де зображений пень акації в їхньому родинному саду. Колись під кроною цього дерева стояла лавка – місце відпочинку і роздумів приятеля і старшого товариша художника – Івана Франка. Письменник мав тут свій куточок для відпочинку і роздумів, особливо в ті часи коли його дружина знаходилась в лікарні і на зворотньому шляху він завертав до родини художника [5: 5].

Четвертий чинник. Найважливіший чинник створення Трушем згаданого циклу лежить на поверхні. Це продовження попередніх двох циклів про долю дерева як персоніфікації долі людини «Про самоту» та «В обіймах снігу». Цікавим моментом є те, що в цій тематичній групі знаходимо й твори, які є продовженням не тільки попередніх циклів про долю дерева, але й циклу «Самота удвох». Це завершальний цикл, в якому підводиться риска, в якому робиться підсумок і який вже самою назвою дає надію і віру в життя.

У самій назві циклу відчувається явний алогізм. Труш, як і у попередніх частинах трилогії, застосовував метод персоніфікації. Дивакуватий мистецький цикл, що об'єднує візуальне милування різноманітних проявів трухлявості, викликає суперечливі почуття від беззаперечного захоплення, щирою здивування до цілковитого несприйняття. Асоціації від побаченого, навіть у випадку розбіжності соціального статусу прихильників творчості Труша, дуже часто мають аналогію.

Професор М. Рудницький знаходив паралелі в образах пнів та долею людини: «Його пні мимохідь викликають думку про лісорубів, про їх нуденне «підрубання злиднями» [9]. Покоївка, яка працювала у Трушів перед Другою світовою війною, Марія Деркач теж відчувала моменти персоніфікації в Трушевих образах: «Найбільше сподобались мені «пні» – старі з покрученим корінням, жилавим, як робочі руки, що цупко трималися землі і наче не давали себе викорчувати, вирвати» [1].

Правдиву художню вартість «пнів», яку сам автор вважав десь на верхах своєї творчості, важко переоцінити. Відомий львівський мистецтвознавець Г. Островський, в своїй неопублікованій монографії про життя і творчість художника, наводить факт бажання митрополита А. Шептицького придбати серію «З життя пнів» [6: 38]. Насправді, створений без будь-якої надії на подальшу, хоч яку-небудь реалізацію, а в випадку з митрополитом – і без будь-якого бажання продажу, цей цикл

дозволяв залишатись Трушеві самим собою – правдивим і вільним, хоча платити за це доводилось надзвичайно дорогою ціною.

І. Труш. Одинока сосна, 1919

Згаданий цикл є логічним продовженням іншого циклу «Про самоту» з основним персонажем – деревом (переважно сосною). У «Житті пнів» – «герой» той самий, але поданий в іншому вимірі. Дві образні категорії складають умовну діалогію під назвою «Життя і смерть». **Життя** дерева – самотнього за своє існування, яке бореться зі сліпою стихією, згинаючись до самої землі від студених вітрів, злив і обставин, ризикуючи щохвилі зірватись в урвище з високої кручі, і **смерть** – потойбічна форма зі своїми віражами долі. Можливо, помилково, але, по суті, правильно І. Федорович-Малицька називає ще один цикл, над якими працював художник – «Смерть» [11: 2].

Документально зафіксовані чисельні відвідини майстерні художника за його життя. Серед відвідувачів – прості люди, а також відомі особистості. Особливу увагу гостей Труша привертала картини, які поєднанні тематичними циклами. У 1940 р., під час відвідин робітні художника, Петро Панч уважно розглядав його твори: «... Потім ціла серія пеньків, вкритих мохом. Далі пеньки викорчовані, з волохатим корінням. Під ними чорніють ями, як вириті могили» [7: 8]. Після споглядання спостережливий письменник, розуміючи задум митця і відчуваючи, якщо не подих самої смерті на полотнах Труша, то принаймні її невідворотність, робить вражаючий висновок: «Коло замкнулось!» [7: 8]

Григорій Островський більш точно розумів символічний підтекст циклу. Крім мінорних відтінків, він чув й звучання обнадійливих мелодій: «Художник не втрачає життєстверджуючої основи. Вона відчутна і у серії етюдів пеньків і зрубаних дерев з рубцями жорстоких ударів сокири. Не поезію смерті і згасання спровіщає художник. А життєву силу і стійкість. Не випадково і назва циклу – «3 життя пнів». Нехай дерево зрубане, але життя не завмерло, воно – в цій природі, у траві, у корі, у ніжно смарагдовій зелені лугів, у на диво міцному корінні, яке глибоко увійшло у землю» [6:48]. В непоодиноких випадках на картинах Труша з циклу можна побачити разом з трухлявим пнем молоді зелені паросль. Смерть у живописному творі художника не панує, життя продовжується, на зміну одному поколінню приходять друге.

Художник неодноразово підкреслював концептуальну єдність робіт на тему пнів. В одному з листів до пана Меценаса він наголошує на цьому моменті: «Пні згадані 4 творять навіть гарно продуману тематичну цілість. В таких назвах вони мають більшу вартість як 4 картини на різні теми» [8:3]. Труш цінував власні сюжетні роботи з образами пнів і тому при нагоді обирав саме з них твори в подарунок. У листі до канцелярії товариства «Просвіта» 1933 р., коли відбувалась активна праця над циклом, він турбувався за належне оформлення подарунку: «Високоповажний Пане! Посилаю відомий образ «Пні» для товариства «Просвіта». Відповідної рамки дешевої не найшов я. Будь ласка, виплатити фірмі за рамку 14 зл. В справі передачі образу напишу відповідне письмо до Виділу «Просвіти» сими днями. Я тепер нездоров. Прошу прийняти вирази високого поважання» [8:4].

Висновки. Звернення Івана Труша до теми дерева відбувалося за його індивідуальною мотивацією, спричиненою усвідомленням важливості пейзажного жанру, етносередовищем, у якому проходило дитинство, та закарбованими у пам'яті моментами спілкування з природою в ранньому та юному віці, рефлексіями на події власного життя та історичні події. Це свідчить, що пейзажна творчість Івана Труша, на прикладах тематичних циклів, за змістом є національною з глибоким філософським підтекстом. Серед застосованої митцем низки засобів, прийомів та методів важливішим при створенні трилогії є метод персоніфікації.

Пам'ятник Івану Трушу у Львові

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

1. Деркач М. У майстерні художника / Марія Деркач // Іван Труш: збірник міжнародної конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження / під ред. М. І. Моздира. – Львів: Вид. Львівського університету, 1972. – С. 129-130.
2. Нановський Я. Іван Труш / Я. Нановський. – К.: Мистецтво, 1967. – 88 с.: іл.
3. НМЛ. – Архів Труша 54888/210. Список картин Івана Труша / укладено Аріадною Труш 1958 р. – Арк. 38.
4. НМЛ. – Архів Труша 211. Анатоль Курдидик. Півгодини в Івана Труша. – Арк. 3.
5. НМЛ. – Архів Труша 211. Труш А. Спогади про батька. – Арк. 5.
6. НМЛ. – Архів Труша 301. Островський Г. С. Труш. Оповідь-колаж. – Арк. 225.
7. Панч П. Філософ з допитливими очима / Петро Панч // Жовтень. – 1967. – № 4. – С. 143-145.
8. Приватна збірка. Лист І. Труша до пана Меценаса від 25 лютого 1935 р. – 5 арк.
9. Рудницький М. Видатний художник-реаліст / Михайло Рудницький // Вільна Україна. – 1951. – 21 берез. – С. 3.
10. Труш І. Творчий шлях художника: [автобіографічний нарис] / Іван Труш // Література і мистецтво. – 1940. – № 2. – С. 43-46: іл.
11. Федорович-Малицька І. Відвідини у мистця-самотника / І. Федорович-Малицька // Назустріч. – 1934. – Чис. 10. – С. 1.

Стаття надійшла до редколегії 22 травня 2016 року